

Tomaszewski, Jerzy

"Kleinstaatens im Spannungsfeld der Grossmächte. Wirtschaft und Politik in Mittel - und Südosteuropa 1918-1939", Alice Teichova, "Sozial- und wirtschaftshistorische Studien", Bd. 18, Wien 1988 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 79/4, 768-770

1988

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Oprócz nazwisk i imion wyszczególniono w nim kierunki i lata studiów Polaków. Żałować należy, że nie zamieszczono również danych o ich pochodzeniu terytorialnym i społecznym, przynależności organizacyjnej oraz późniejszej karierze zawodowej. Dla znacznej części słuchaczy, dane te można było wyłuskać ze źródeł archiwalnych i drukowanych, encyklopedii, słowników biograficznych i opracowań. Zwiększyłyby one znacznie przydatność książki.

Kończąc wypada powtórzyć sformułowane już przed kilku laty spostrzeżenie, że historycy zajmujący się studiami i aktywnością organizacyjną Polaków w uczelniach obcych powinni opracować i stosować następnie wspólny katalog pytań badawczych oraz model monografii szczegółowych, tak aby wyniki ich badań były porównywalne i mogły w przyszłości zostać wykorzystane w syntezie dziejów polskich peregrynacji akademickich³.

Witold Molik

Alice Teichova, *Kleinstaten im Spannungsfeld der Grossmächte. Wirtschaft und Politik in Mittel — und Südosteuropa 1918—1939*, Sozial- und wirtschaftshistorische Studien, Band 18, Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1988, s. 215, 1 nlb.

Książka ta powstała na podstawie wykładów autorki, wygłoszonych na Uniwersytecie Wiedeńskim w 1985/86 r. Pochodzenie to jest widoczne zarówno w formie wykładu — nader przejrzystej — jak również w treści, ukazującej najważniejsze problemy gospodarcze Europy środkowo-wschodniej (Austria, Bułgaria, Czechosłowacja, Jugosławia, Polska, Rumunia oraz Węgry; niekonsekwencją jest pominięcie republik nadbałtyckich) w postaci porównawczej. 32 tablice statystyczne w tekście oraz jeden diagram są jedynie uzupełnieniem, jakkolwiek cennym, rozważań i czytelnik może je z powodzeniem pominąć podczas lektury. Rzecz jasna, że podczas wykładu czytanie tablic statystycznych byłoby nieporozumieniem.

Książka może być znakomitym wprowadzeniem do problematyki gospodarczej lat 1918—1939 omawianego regionu Europy. Zarazem niektóre rozdziały mają istotne znaczenie badawcze, gdyż Teichova zawarła w nich nieznanne dotąd materiały źródłowe oraz podjęła polemikę z niektórymi poglądami, znanymi z literatury.

Całość problematyki podzielona jest na 11 rozdziałów. Cztery początkowe mają charakter dość ogólny i są wprowadzeniem do problematyki najbardziej interesującej autorkę. Zawierają ogólną charakterystykę regionu, ukazanie następstw pierwszej wojny światowej, podstawowe dane demograficzne oraz omówienie struktury agrarnej i reformy rolnej. Sądzę, że największą słabością książki jest ograniczenie kwestii rolnictwa do tych 18 stron, gdyż zabrakło miejsca na przedstawienie skutków ewolucji koniunktury dla rolnictwa, niezmiernie ważnych, gdy chce się zrozumieć sytuację przemysłu w latach trzydziestych. Łączy się z tym niemal całkowite pominięcie zagadnień rynku wewnętrznego.

Sześć następnych rozdziałów dotyczy rozwoju przemysłu, przede wszystkim z punktu widzenia kształtowania się kapitałów i ich koncentracji, jak również międzynarodowych ruchów kapitałowych. Jest to najważniejsza dla historyka — i chy-

³ W. Molik, *Polacy na uniwersytetach niemieckich 1795—1918. Stan i propozycje badań*, „Studia Historica Slavo-Germanica” t. XI, 1983, s. 34 nn.; zob. także moją recenzję z książki F. Nowińskiego, *Polacy na Uniwersytecie Petersburskim w latach 1832—1884*, Wrocław 1986 w „Przeglądzie Historyczno-Oświatowym” 1988, nr 2.

ba autorki — część książki, w której znajduje się niemało interesujących informacji oraz wspomniane już polemiki. Ostatni rozdział obejmuje zagadnienia międzynarodowych stosunków handlowych, ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji integracyjnych. Zaslugały one jednak na szersze potraktowanie.

Teichova łączy rozważania nad ekonomicznymi przesłankami przemian w przemyśle i bankowości z analizą ich politycznych przyczyn, związanych zarówno z interesami mocarstw, jak też z wewnętrznymi problemami państw sukcesyjnych. W odróżnieniu od wielu badaczy, zwraca uwagę na pozytywne skutki napływu kapitałów zagranicznych, który sprzyjał rozwojowi gospodarstwu poszczególnych krajów. Pomija jednak przytaczane niejednokrotnie — przynajmniej w literaturze polskiej — ujemne skutki odpływu tychże kapitałów (zwłaszcza w następstwie wielkiego kryzysu). Sądzę, że dopiero całościowy bilans — pozytywnych i negatywnych konsekwencji — pozwoli na pełną ocenę roli kapitałów zagranicznych; zapewne odmienną w rozmaitych państwach.

Interesująca jest analiza porównawcza przemian struktury przemysłu w omawianych krajach. Teichova ukazuje istotne różnice między nimi i dowodzi, że fakty przeczą najczęściej akceptowanym ujęciom teoretycznym procesu industrializacji. Warto byłoby wymienić jeszcze jeden czynnik, wpływający na procesy przemian strukturalnych, niemożliwy do uwzględnienia w modelach teoretycznych: konieczność dostosowania (planowego lub żywiolowego) struktury ekonomicznej krajów nowopowstałych (Czechosłowacja, Polska, republiki nadbałtyckie) lub o zmienionym obszarze (Austria, Bułgaria, Jugosławia, Rumunia, Węgry) do powojennych warunków terytorium, zasobów surowców oraz rynku. Pociągnęło to konieczność redukcji niektórych gałęzi produkcji (np. odbiło się na niemal nieustannych trudnościach polskiego włókiennictwa), natomiast rozbudowy lub tworzenia innych.

Nie mniej interesujące są dane dotyczące problemu koncentracji przemysłu, ukazane w skali całego regionu. Autorka wskazuje zarazem na znaczenie drobnej produkcji i handlu. Nie znalazłem jednak nic na temat zjawisk dekoncentracji w latach wielkiego kryzysu. Znane były w Polsce; nie wiem, czy wystąpiły w innych krajach.

Dobre wrażenie całej książki psują rozmaite potknięcia i omyłki, lub nazbyt skrótowe sformułowania sugerujące błędne wnioski, które jednak nie wpływają na zasadniczy tok rozważań. Przykładowo wskażę, iż nie było konfliktu między Rumunią a Jugosławią o podział Dobrudży (s. 21); Polska nie otrzymała w Rydze całej Białorusi (s. 22); Bułgaria, Jugosławia i Rumunia miały górnictwo, podczas gdy z tabeli 3 (s. 25) zdaje się wynikać coś przeciwnego; bezrobocie w Polsce w latach 1929—1938 wzrosło znacznie bardziej niż tu podano (s. 31); dane o strukturze narodowościowej Polski (s. 34—35) są nieścisłe; wbrew sugestii wynikającej ze skrótego zdania (s. 39) w Polsce była wielka własność ziemską należąca do Polaków, a problemem stał się antagonizm między nią a białoruskimi i ukraińskimi chłopami; autorka nie zaznacza (s. 42), że wszelkie dane o strukturze agrarnej Jugosławii są mylące, gdyż spis nie objął znacznej części gruntów; nie dowiadujemy się również, iż dane o drobnych zakładach produkcyjnych w Polsce (s. 155, tabela 22) są niepełne, gdyż cytowana statystyka Inspekcji Pracy nie obejmowała wszystkich warsztatów.

Wspominam te kwestie, gdyż książka będzie z pewnością wykorzystywana przez wiele lat jako podstawowe źródło informacji o Europie między Niemcami a ZSRR, toteż wszystkie omyłki będą powtarzane w przyszłych publikacjach. Podkreślić jednak należy, iż każdy autor podejmujący się całościowej analizy naszej części kontynentu europejskiego staje przed zadaniem zestawienia danych dotyczących

wielu krajów o odmiennych metodach zbierania i opracowywania danych statystycznych, nieraz zawierających świadome lub nieświadome nieścisłości. Musi wówczas niejednokrotnie zawierzyć solidności prac dawniejszych, za którymi cytuje statystyki, a nawet informacje o faktach. Doświadczenie uczy, że aż nazbyt często pomijają one problem wiarygodności źródeł, lub przynajmniej wskazanie metod stosowanych przez organy statystyczne. Dysponując jedynie materiałami wynikowymi bardzo trudno jest zorientować się w ich wiarygodności, zaś przeprowadzenie własnych studiów nad każdą tablicą, zawierającą dane z rozmaitych krajów, przekracza możliwości jednej osoby.

Stąd wynika wniosek, że dla ułatwienia badań nad najnowszymi dziejami Polski należałoby zrealizować dawno już zapowiadany przez Główny Urząd Statystyczny projekt „historycznego rocznika statystycznego”; nie w postaci samego zestawienia tablic, lecz jako analizę istniejących danych, połączoną ze wskazaniem metod ich tworzenia oraz ewentualnych możliwości błędów.

Jerzy Tomaszewski

Marek K. Kamiński, Michał J. Zacharias, *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej 1918—1939*, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1987, s. 311, ilustr.

Książka M. K. Kamińskiego i M. J. Zacharias'a zasługuje na uwagę z paru względów. Przede wszystkim jest to najobszerniejszy i najbardziej wyczerpujący z dotychczas wydanych zarysów polskiej polityki zagranicznej w latach międzywojennych¹. Po drugie książka ma ambicję ukazania — jakkolwiek w popularnym zarysie — całości problematyki tej polityki na tle europejskim i zawiera liczne informacje o zagadnieniach dotąd traktowanych marginesowo. Po trzecie autorzy starali się podjąć krytyczną analizę wielu aspektów polskiej polityki zagranicznej, zwracając uwagę zarówno na jej sukcesy, jak porażki. Nie jest to więc obraz jednostronny, wyłącznie apologetyczny lub potępiający.

Zauważyć wprawdzie należy, iż widoczna jest w książce fascynacja koncepcjami Józefa Piłsudskiego, lecz przecież historyk też jest człowiekiem i ma prawo do zdecydowanych sympatii oraz antypatii. Sądzę jedynie, że należało bardziej podkreślać w tekście istnienie rozbieżnych opinii co do rozmaitych zagadnień. Autorzy czynili takie zastrzeżenia w niektórych wypadkach.

Książka dzieli się na osiem rozdziałów, wstęp i zakończenie, zawiera listę polskich ministrów spraw zagranicznych, bibliografię oraz ilustracje. Bibliografia obejmuje pozycje wydane do 1986 r. włącznie, ale dostrzegam w niej pewne luki. M.in. brak w niej zbioru dokumentów o Monachium², którego — jak się zdaje — autorzy nie znali podczas pisania książki; do kwestii tej jeszcze powrócę.

Układ książki jest w zasadzie chronologiczny, lecz w kolejnych rozdziałach dominują podstawowe zagadnienia wyróżnione w ich tytułach, przy czym dla pełnego wyjaśnienia autorzy odstępują od ścisłego przestrzegania chronologii. Sądzę, że taka konstrukcja wyszła książce na dobre. Czytelnik otrzymuje nie tylko infor-

¹ Poprzednie: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Polska w Europie i świecie 1918—1939*, Warszawa 1980 (rozdz. 8); wyd. drugie, Warszawa 1984; P. Łosowski, *Położenie międzynarodowe i polityka zagraniczna, [w:] Polska Odrodzona 1918—1939. Państwo, społeczeństwo, kultura*, pod red. J. Tomickiego, Warszawa 1982; J. Krasuski, *Między wojnami. Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1985.

² Z. Landau, J. Tomaszewski, *Monachium 1938. Polskie dokumenty dyplomatyczne*, Warszawa 1985.